

इन्साफ उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सम्भना अर्याल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

नेपाल

२०७१

इन्साफ उपन्यासको विधाताऽवक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सम्भना अर्याल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

नेपाल

२०७१

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, एम्.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी सम्भना अर्यालले इन्साफ उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अतः यसको आवश्यक एवम् यथोचित मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
भरतकुमार भट्टराई

सहप्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७१०११२२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्रा सम्भना अर्यालले त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको इन्साफ उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र. सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)	
२.	सहप्रा. भरतकुमार भट्टराई (शोधनिर्देशक)	
३.	प्रा. केशव सुवेदी (बाह्य परीक्षक)	

मिति : २०७१ १०१२५

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले श्रद्धेय गुरु श्री भरतकुमार भट्टराईज्यूको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । प्रथमतः उहाँप्रति श्रद्धाभावका साथ हार्दिक कृतज्ञता-ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोधप्रस्तावलाई स्वीकृति प्रदान गरी लेखन कार्यमा समेत आवश्यक सुभावा एवं हौसला प्रदान गर्नुहुने प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यसका अतिरिक्त मेरो शोध कार्यका लागि आवश्यक सल्लाह र सुभावा प्रदान गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका सम्माननीय गुरुज्यूहरूप्रति आभारी छु । शोधपत्र तयार पार्ने सिलसिलामा आवश्यक सामग्री, सल्लाह र सुभावा दिनुहुने आदरणीय गुरुज्यूहरू ब्रतराज आचार्य, रमेश भट्टराई लगायत सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति अत्यन्त कृतज्ञ छु ।

शोधकार्यका लागि आवश्यक पर्ने कतिपय पुस्तक, पत्रपत्रिका साथै आवश्यक शोध सामग्रीहरू उपलब्ध गराएर सहयोग गर्नुहुने भीमनीधि तवारीकी छोरी डा. बेञ्जु शर्माप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

आफ्नो सन्तानलाई शिक्षित बनउने चाहना लिएर अनवरत रूपमा संघर्ष गरी मलाई शिक्षा क्षेत्रमा निरन्तर अगाडि बढाइ यस स्थान सम्म पुग्न प्रेरित गर्नुहुने मेरा पिता हेमराज अर्याल, माता स्व. कलावती अर्याल, ससुरा गोपालप्रसाद भट्टराई, सासू दुर्गादेवी भट्टराईप्रति म सदाको लागि ऋणी छु । शोध पत्र लेखनमा सदा घच्चच्याइ रहने मेरा आदरणीय जीवनसाथी गिरिराज भट्टराईप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै लेखनका क्रममा आएका बाधा व्यवधान समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याउनु हुने षडानन्द पौड्याल, पशुपतिनाथ भट्टराई, राजेन्द्रप्रसाद अर्याल, लोकनाथ भट्टराई, परमेश्वर भट्टराई, दीपा भट्टराई र सजिना सुवेदीलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७१/०१/२९

सम्भना अर्याल

क्रमाङ्क : २४१

शैक्षिक सत्र : २०६५-२०६६

सङ्क्षेपीकृत रूप

ई.	-	ईस्वी
क्र.सं.	-	क्रम सङ्ख्या
गो.द.बा	-	गोरखा दक्षिण बाहु
डा.	-	डाक्टर
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
पृ.	-	पृष्ठ
प्रा.	-	प्राध्यापक
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
वीरे	-	वीरबहादुर
सा.प्र.	-	साभा प्रकाशन

विषयसूची

शीर्षक	पृष्ठ
शोधनिर्देशकको मन्तव्य	
कृतज्ञता-ज्ञापन	
सङ्क्षेपीकृत रूप	
पहिलो परिच्छेद- शोध परिचय	१-४
१.१ विषय परिचय	१
१.२ शोध समस्या	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	३
१.६ शोधकार्यको क्षेत्र र सीमा	३
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोध विधि	३
१.८ शोध कार्यको रूपरेखा	४
दोस्रो परिच्छेद- उपन्यासको विधा सिद्धान्तको चिनारी	५-१८
२.१ उपन्यासको परिचय	५
२.२ उपन्यासका सैद्धान्तिक तत्त्वहरू	७
२.२.१ कथानक	७
२.२.१.१ कथानक सम्बन्धी फ्रेटागको मान्यता	८
२.२.२ चरित्रचित्रण	१०
२.२.३ देशकाल वातावरण र परिवेश	१३
२.२.४ दृष्टिबिन्दु	१३
२.२.५ भाषा	१५
२.२.५.१ शब्द चयन	१५
२.२.५.२ प्रतीक र बिम्ब	१५
२.२.५.३ गति र लय	१६
२.२.५.४ शैली	१६
२.२.६ उद्देश्य	१७

२.३ निष्कर्ष	१८
तेस्रो परिच्छेद-वस्तु विधानका आधारमा इन्साफ उपन्यासको विश्लेषण	१९-३८
३.१ परिचय	१९
३.२ कथानक/कथावस्तु	२०
३.२.१ कथानकको स्रोत	२५
३.२.२ कथानकको प्रकार	२६
३.२.३ कथानकका विकासक्रम	२७
३.२.४ कथानक-विकासक्रम तालिका	२८
३.२.५ कथानक-विकासक्रम तालिका विश्लेषण	३१
३.३ उद्देश्य	३६
चौथो परिच्छेद -पात्र विधानका आधारमा इन्साफ उपन्यासको विश्लेषण	३९-६९
४.१ परिचय	३९
४.२ पात्र/चरित्र चित्रण	३९
४.२.१ चरित्र वर्गीकरणका आधार	४०
४.२.२ महत्त्वपूर्ण चरित्रहरूको वर्गीकरण-तालिका	४३
४.२.३ तालिकाको व्याख्या-विश्लेषण	४४
४.२.४ सङ्क्षेपमा चरित्र	६३
४.३ भाषाशैली	६५
४.३.१ शब्द प्रयोग	६८
पाँचौँ परिच्छेद -परिवेश विधानका आधारमा इन्साफ उपन्यासको विश्लेषण	७०-७४
५.१ परिचय	७०
५.२ देश, काल, वातावरण (परिवेश)	७०
५.३ आञ्चलिकता	७३
छैटौँ परिच्छेद-उपसंहार तथा निष्कर्ष	७५-७८
सन्दर्भग्रन्थसूची	७९-८१